

7296

ÅNGERMANLAND

Nordmaling

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

6/3 1934

Pettersson, O.P., 1933

Svar på ULMA:s frågelista 27
Åkerns beredning

70 bl. 4:o

7296

KO 50

-1-
Jordbruk.

Åkersberedning

Fägl. N: 27.

Inom Nordmalings socken består den mesta åkerodlingsmarken av sand- och lerjord samt myrjord. Grusjord är det icke så mycket av. Sand- och lerjorden är sällan stenbunden. Men genom denna sand- och lerjord ses mer eller mindre breda stråk av grusjord stryka fram på större eller mindre avstånd från varandra, och i dessa stråk är marken ofta starkt stenbunden av små och stora vanligen rundade stenblock och en mängd småsten. De personer, som bo i de urgamla byarna och hava uppnått en ålder av 70 till 80 år kunna ej komma ihåg annat, än att det redan under

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING

ÅNG.
Fagl. 27

-2-

deras tidiga barnklomsår var så, att det mesta av odlingsmarken, som var inhägnad inom åkerhagen, redan då var upparbetad och lagd i tegar med tegdiken på tegens båda sidor. Dessa tegar kunde hava en längd 100 till 150 famnar och varje teg hade alltid en bredd av 7 famnar. Tegdikena vid tegarnas sidor voro 1 meter breda i dagen och vanligen $\frac{1}{2}$ meter djupa, när de nyss voro grävda. Inga tvärdiken övertegen förekommo genom tegen mellan sidodikena. Hade varje dike lämpligt utlopp, så mynnade det ut i ett 'utloppsdike', avloppsdike, som avledde vattnet från flera tegdiken. Ett sådant avloppsdike hade alltid större

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

bredd och djup än ett tegelrike. Tåldre
 tid var en mycket stor del lagd till å-
 ker, på vilken man huvudsakligen
 odlade korn men även en mindre mängd
 råg, en betydlig mängd ^{potatis} och någon gång
 litet havra. Den delen av åkern, på
 vilken man odlade potatis eller riören,
 var riören. Den mängd potatis man
^{erhöll} använde man nästan uteslutande
 till föda för gårdens folk. Blott sällan
 gav man potatis åt kreaturen. En
 liten del av åkern använde man till
linlän, linåker, där man odlade
 en liten mängd lin. Längre tillbaka
 i tiden skall man hava odlat lin
 på stora åkervidder. På någon liten
 åkerfläck stälde dem riören såddle
 man rovfro, och erhöll en liten mängd

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
 O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
 ANG.
 Frgl. 27

rovor. Dessa satte man föga värde på. Men en ganska stor vidd av den uppodlade marken ^{vad} ägde till 'lägdän', vätter, vätter, där frodigt vällhö växte och där man kunde inbärga en stor mängd sädant hö. För andra skördar än hö, såd, potatis, lin och litet rovor har man från gammal tid ännu den uppodlade jorden. I nyare tid har man odlat såd i mindre mängd, men ökat ut höodningen mycket. Men är efter är utvidgade nästan varje bonde sitt odlade jordområde. Han odlade upp de steniga markrensorna mellan de förut odlade markområdena, och vanligen utvidgade han åkerhagen över sitt område, så att han erhöll nya markområden innanför hagen, vilka voro

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
O. P. Pettersson, 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

-5-

dugliga såsom odlingsmark. Att upp-
arbeta odlad jord av oodlad mark kal-
las att 'späda', spada. Vid spadring-
en begagnade man sig av följande
arbetredskap: 'jösijkerä', en bred men
helt tunn storpå med långt skaft.
Med denna kunde man hugga son-
der marktorven, 'järnstor', järnspe-
tet, 'spädan', spaden, vilken i äld-
re tid bestod av ett skaft, som nertill
utvidgade sig till en lång och bred
träskiva av en tumstjocklek. Utefter
sidorna och i spetsen var skivan över
och under överklädd med dubbelvi-
ken, tjock järnplåt, vilken långt fram
stack ut i en bred spets eller rundel.
I allra äldsta tid skall man hava an-
vänt spadar av enbart trä, eller av

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

-6-

av två, på vilkas kanter man hade fogat en två tumms bred remsa av tunn järnplåt. Dessa spadar voro svåra att gräsa in i mulden och man fick arbeta hårt, när man arbetade med dem. Längre fram i tiden började man använda spadar med skiva eller blad, hel och hållet av järn. Handelsmännen började hava sådana att sälja. De gamla träspadarna voro hantillverkade, 'gräfteysa', som hade själva ykan ställd på tvären mot skaftet och kan kallas tväryka. Med denna kunde man hacka sönder och gräva fram mulden, 'huggysa', huggysa, som var lång och tjock men mindre än handbred och mycket trubbig mot eggen. Med den fälde man

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

träd och buskar och högg av rotgrenarna i marken. När man ville förvandla ett stycke mark till åker, så gjorde man först och främst marken ren från träd och större eller mindre buskar. Alla dessa rothöggmän d. v. s. man högg av alla rotgrenarna i marken och hackade undan jorden omkring trädet, varefter trädet kunde brytas upp ur marken, då roten satt kvar vid trädet sedan man hade brutit lös det ur marken. Kring buskarna hackade man undan jorden, sedan man hade hugget av rotgrenarna, varefter man fattade tag i buskens stam och ryckte lös busken ur jorden, då roten följde med upp. Allt vad man hade brutit och rivit lös på området, lade man samman

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson . 1933. NORDMALING
 ÅNG.
 Frgl. 27

i k^ösen, högar. Sedan dessa hade legat så länge, att småstammarna och riset hade torkat, tände man eld på keasarna och lät dem brinna. Större stammar kvistade man av och bar och lade dem tillsammans utom området för att använda dem till ved eller virke. Värmar-ken på området fri från sten eller fanus i den blott en del små stenar, så hackade man sönder markytan och vände om den allenast med gräftevar-
na, varvid man hackade sönder mark-
torven i små stycken, och lät dessa blan-
das in i mulden. På detta enkla sätt kunde man odla upp ett stort stycke mark till åker. Men var området stembun-
det, så gick det icke att odla upp det på detta lättvindiga sätt. Tvärsöver

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

odlingsområdet, som var avpassat till
sju famnars bred, utefter dessena två
ände, högg man med torvixan sönder
marktorven med två rader ykhugg till
ett ~~ett~~ alusbrett band över skiftet, och det
ta band högg man därefter av i fyrkan-
tiga torvstycken, vilka man rev lös
med gräftixan och lade dem samman
i högar utanför odlingsområdet. Sedan
bröt man sönder jorden i randen efter
torvorna och hackade sönder den med
gräftixan och kastade undan alla
större och mindre stenar ur jorden
in på marken utanför området. Till
sist spadade man upp all den sönder-
hackade mulen och lade den på mar-
ken utanför den ~~för~~ fåra, som bildas
des i marken två över odlingsområdet.

Härmed var första ~~fåra~~^{fåran}, fåran, uppta-
 gen. Nu högg man ut en ny torvrens
 utefter fårans sida. Nu behövde man en-
 dast hugga upp en rad av sammanhäng-
 gande yshugg. Sedan man hade hug-
 git av torvbundet i fyrkantiga sty-
 ken, lade man dessa med grässidan
 nedåt på botten av första fåran,
 varefter man luktade upp jorden i
 fåran med järnstören, hackade om
 mulden och öste den med spaden över
 torvorna i första fåran. På samma sätt
 tog man upp en tredje fåra och sedan
 fåra efter fåra, ända till man nådde
 andra tväranden av odlingsområdet.
 Under det man bröt och hackade sön-
 der mulden och spadade upp denna, plo-
 kade man och kastade all sten ur fåror-

Landmålsarkivet, Uppsala 7296
 O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
 ÅNG.
 Frgl. 27

na på det redan uppodlade området
alldeles utan någonslags ordning. På-
kade man på så stora stenar, att man
icke vådde med att lyfta upp och kasta
^{upp} dem med armarna, så måste såda-
na stora stenar bultas op, d. v. s. man mås-
te hissa upp den ur jorden med ett eller
flera järnspett eller med kortare stång-
er. Kötte man en så stor sten, att den
icke kunde bultas upp, så måste
man för att få upp den invätta en väg-
stælling, vägställning, invid motsatta
sidor om stenen. Man lade grova stö-
kar bredvid stenen sidor. På stöckar-
na lade man mycket långa och starka
'vägstællingar', hävstänger, vilkas
tillspetsade rotändar man sköt in
under stenen kanter, som kunde vara

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

utstående. Ett par man fattade i stängerna så långt utanför stödjestockarna, som de kunde nå, och prässade ned stängerna. När stenen började höja sig i jorden, passade man på att skjuta en stång längre in under stenen, medan man höll upp den med de andra stängerna. Helt sakta höjde sig stenen ur sin grop, och i samma mån sänkte sig stångändarna mot åkerytan. Till sist kunde männen lägga sig framstupa på stängerna och ^{framgå} fick upp stenen jäms med jordytan. Ett par man fingo nu hålla stenen upp, under det att ett par andra vältrade stenen in på åkerytan. I gropen, där stenen hade legat fyllde man en massa små stenar i dess nedre del och fyllde övre delen av gropen ovan ~~stenarna~~ ^{stenarna} med jord. Eftertungt och

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
 ANG.
 Frgl. 27

ihärdigt arbete hade man lyckats få
 upp den stora stenen ur jorden. Arbetet
 med den hade pågått i många tim-
 mar. Men inom odlingområdet kunde
 det sterblock ligga, vilket var så stort
 och tungt, att det alls icke kunde reb-
 bas vare sig med järnspett eller med
 vågställningen, och detta block ville
 man icke häva liggande kvar i åken.
 Inom denna socken skall man icke
 hava använt bruket att bränna sönder
 stenar, d. v. s. att lägga upp ett stort
 bälar av fallved från skogen över ste-
 nen och antända bitet. I den stora bra-
 san upphettades stenen. Over den he-
 ta stenen slog man en mängd kallt
 vatten. Stenen sprack då sönder i fle-
 ra riktningar och nu kunde man med

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson. 1933. NORMMALING
 ÅNG.
 Frgl. 27

-14-

järnspetten bryta sönder stenen i mindre stycken, som man kunnat undanskaffa. Ej heller skall man hava brukat slå sönder en stor sten med slägga. Men redan långt tillbaka i tiden började man spränga sönder de stora stenarna. I ti stens överida borade en man ett hål ned i stenen med 'bærjuvån', bergboren. Man höll boren stående med vänstra handen och i högra handen höll han en liten slägga, med vilken han slog på boren. Han drev ned hålet till vid nästan tre kvarters djup. I hålet öste han in 'bærjuvån' och pressade samman detta helt svagt med en liten käpp. Övan på kerutet satte han in en liten bit luntä, stubutrad, och denna får

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

-15-

tade han fast i hålet, genom att fylla det omkring stubinträden med lera. Sedan han så hade laddat i stenen, slog han upp eld med flinta och eldstål eller strök han upp eld i en tändsticka och tände på luntan, varefter han sprang och gömde sig undan bakom en ladvägg eller bakom träden i skogen bredvid odlingsområdet. Det dröjde länge, men till sist smäll skottet. Mannen vände åter till stenen och såg, att skottet hade gjort några sprickor och slagit lös några stycken uti stenen övre del. Mannen rensar bort det som har lösgjorts och laddar nytt skott och skjuter bort ännu mera av stenen. Flera skott avfyrar han, och till sist är ej mer kvar av stenen än den del av ~~stenen~~^{stenen}, som ligger

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

så djupt nere i jorden, att det aldrig
 kan bli till hinder, när man skall
 köra i åkern. När man hade spadat
 upp det område, som man under som-
 maren ännu icke upparbetat, så tog man
 upp längddikena på båda sidorna av
 det nya åkerstycket. Man hade av-
 passat läget för åkerstycket så, att
 längddikena vid dess sidor kommo
 att sammanlöpa med dikena vid
 en äldre åker och ligga i samma rikt-
 ning som de äldre dikena. Här må
 tilläggas, att man vid spadningen tog
 upp spadningfårorna till något
 över en halv alns djup. Lejde en bon-
 de en person att spada upp åker åt
 sig, så var det vanligt i äldre tid, att
 'spadan', den som spadade, lönades för

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
 ANG.
 Frgl. 27

-17-

sitt arbete med 12 skilling för kvad-
ratfamn.

När man hade nått fram till senhö-
ten, tog man sig före att försla bort
den massa sten, som låg kringströdd
på den nyuppspādade åkern. Detta
arbete verkställdes med hästens hjälp.
Vid detta arbete fick hästen dra
ett åkdon, som kallades stendrogga
stendrogen. Denna hade grova, fyr-
täljda medar med självräta brät-
tor fram till eller uppåt böjda fram-
åt. Under medarna hade man fäs-
tat tjörnå, ej så tjocka lösmedar av
hård, tjärvig tallved. Övan på medar-
na hade man lagt och spikat fast
'de bal', en botten, av tjocka plank-
stycken tvärs över från den ena meden

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

-18-

till den andra. På stendrögen lassade man en massa av små och stora stenar, som man plockade upp på åkerstån. I detta arbete fingo många personer deltaga, såväl män som kvinnor. Det tunga stenlasset fick hästen släpa inåt skogen, där stenen stälptes av drögen och bildade ett litet stenvöse mellan träden. När man kom inåt skogen med nästa stenlass, så stälpte man av detta ett stycke från stenvöset ut förre lasset. Innan stenen på åkeren tog slut, hade en hel samling små stenvösen bildats inne i skogen. När man hade inhägnat ett markområde för att odla upp det, hade man stort besvär med att föra bort alla de små stenvösen som funnos på området, vilka för en längre tid sedan voro försläppte

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

-19-

dit från någon åkerodling på hemmanet. Bonden själv kunde ju för lång tid sedan hava fört till skogens rösen, som han sedan fick hava besväret att rensa bort.

Sedan man hade bärgat in skörden från både ång och åker, så hade bonden att börja bereda åkern för kommande sädd under nästa år. De redskap, man hade att använda för åkerjordens beredning för sädd och för själva säden, voro följande: 'Väktu' eller 'åkerväktu', plogen. Tidigare tid hade man åkervälten hel och hållet av trä. Själva vältjulen var av trä. Längre fram i tiden använde man ännu träffäl i plogen, men man hade beslagit fjälens utåtvända sida

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson: 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

-20-

med sammanhängande järnplåt.
Ännu längre fram i tiden kommo vält-
fjälar av järn i bruk. Frammanför fjä-
len hade man i välten ingen ^{lång} bred
spetsig skiva, som skulle tränga in i
mullen och lyfta upp denna frammanför
fjälén, blott en liten kort järnspets
stack fram från fjälén ett par tum fram-
för dennas framände. Icke fanns heller
någon skärare, bred, lång kniv, insatt
i ~~en~~ vältisen, vilken kniv hade till
uppgift att i åkerytan skära ut en la-
gom bred remsa, som vältfjälén skul-
le lyfta upp och vända uppochned.
Icke hade man i plogisen framman-
för fjälén insatt någon vältfot, som kun-
de reglera djupet av den färd i åker
som välten skulle åstadkomma i åker-

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING

ANG.
Frgl. 27

myllan. På vältäsen av björk, vars främre del var uppåt böjd, så att den låg högre upp än äsens bakre del, hade man inväntat handtag, i vilket den, som plöjde kunde hålla fast med handen för att kunna styra plogen och lyfta upp den, när det så behövdes under plöjningen. Ett annat redskap, som man använde vid vältningen, var ristå, resten. Denna bestod av en äs, lika dan som äsen uti vältan, och på äsens översida var inväntat handtag, alldeles likt handtaget på vältäsen. På mitten av äsen var infästad en bred stark benv, som pekade nedåt och från äsens undersida. Med detta redskap skulle man skära ut de remsor i åkerytan, vilka plo-

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
 O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
 ANG.
 Frgl. 27

gen skulle vältas upp. Både vältan och resten skulle dragas fram av hästar. När man körde dessa åkerredskap och dem, som användes vid sådden, så använde man särskilt för åkerkörning tillverkade skaklar. Dessa kallades 'åker-skåkar' eller 'åker-skaklar'. I dessa var nederändan av varje skakel så lång bakom 'skåka-aksen' att den nådde mer än en halv alm bakom dragslän eller 'åksen'. I en del åker-skaklar var stycket av skakeln bakom dragslän böjt något uppåt. I dragslän uti dessa skaklar hade man i äldre tid alltid draglänken av vidjor. Man används den tiden virvtägen, draglänkar av vidjor. På hösten skulle all åker väntas plöjas. Man barba-

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
 ÅNG.
 Frgl. 27

de åkervälten och ⁻²³⁻resten till den åker-
teg, som skulle vältas. Hästarna fingo
draga endast tomkaklarna till tegeu.
På tegeu spände man den ena hästen
för resten och den andra för vältan.
En karl skulle sköta vardera red-
skapet. Den, som körde resten, lät häs-
ten draga denna till änden av tegreuen
efter sidodiket, reste upp resten och
stötte ned restkniven djupt i mullen
på så stort avstånd från dikeskanten
som en vältfåras bredd, varefter han
körde framåt och lät kniven skära
ut en remsa i åkerytan, som efter
hela längden hade ungefär lika
stor bredd. Att skära ut sådana
remсор i åkerytan kallades att 'vilt'
resta, och den, som skötte resten, kalla-

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

-24-

ristan, restaren, Men så snart restaren
började köra, var den andra karlen med
välten vid jordrensans ände och ställ-
de upp välten i remsans ände och lyfta-
de upp plogets bakdel, så att järn-
spetsen i vältfjälens riktades brant
mot marken. Då hästen sattes i gång
trängde spetsen och fjälens ner i mar-
ken, då fjälens lyftade upp och vände
den jordremsa, som resten hade
skurit lös. Nu gällde det för vältän-
den, som körde ploget, att styra
ploget så, att plogets från fjälens
vända sida noggrant följde den
skära, som resten hade skurit upp,
under det ploget drogs framåt
av hästen. När restaren nådde än-
den på ökerstycket, drog han upp resten

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
O. P. Pettersson, 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

-25-

ur marken och lade redskapet lig-
gande på åkerytan och körde tillbaka
till stället, där man hade börjat plö-
ja och ställde upp resten och trugade
med restkniven i mulden för att börja
skära ^{en} andra jordrensa. När väl-
taren nådde till andra åkerreuen,
drog han upp vältan ur jorden och
lade den liggande på åkerytan och
körde till stället, där man börjat plö-
ja och körde ånyo med plagen efter
rensan som vältan skar lös. På detta
sätt restade och vältade man varv
efter varv. Varje färd fram och åter kaf-
lar'n vännig, en vändning. Efter väl-
ten uppstod en ränna i åkerytan, lika
bred som vältan och vid pass ett och ett
halft kvarter djup. Sidorna i rännan stå

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
O. P. Pettersson, 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

lodräta mot den vägräta rånubott-
nen. Plogrännan hade ej alltid lika
stort djup, ty detta kunde göras mind-
re, när plogfoten sköts nedåt, och större
när denna sköts uppåt. Rännan ef-
ter ploget kallades *vräktfära*, plog-
fära eller *fära*, *fära*. Men detta namn
betecknade icke allenast ränder i mark-
ytan efter ploget utan även den jord-
tilla, som vändes upp ur varje ränna.
Man kan icke med att vältta upp nå-
got stort antal fåror om dagen, varför
re plöjningen av varje åker teg tog ett
par eller flera dagar i utspråk. När en
teg var väckt i plöjd, flyttade man med
resten och ploget till annan teg. Till sist
hade man all åkerjorden värd, och nu
skulle denna få ligga orubbad till näs-

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

ta var, så att mullfärvorna i den skulle under vintern få starkt sammanfrysas och påverkas av vinterköldeu. Härav skulle åkerjorden bibringas förmåga, att kunna giva frodig värtlighet under kommande sommar.

Godsetu

Under sen vintern, medan körföret godsetu var gott, gas dem ut dyn pa åker n, forslade man ut godsetu på åkrarna. Vid detta arbete använde använde man en 'dynslåda', godsetslåda, som var lika lång och bred som en vanlig lång slåda, och hade 'tät bas', tät botten. På denna slåda ställde man en slädskäppa, som i storlek passade till slädens botten och hade sidobelkar av bräder, som nådde en och en halv aln i höjd. Denna skäppa kallades 'fläbölå'.

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

-28-

slädiskäppan. Tändbalkarna uti skäppan hade man satt in 'söfån', lyktor, av vidjor eller av rep. När man skulle lyfta skäppan på eller av släden, fick man fatta tag i dessa lyktor eller handtag. Med släde med tillhörande skäppa efter hästen körde man in i gödselhuset eller till gödselhögen utanför fähusväggen och öste där skäppan full av gödsel undan nötkreatur, får och hästar i blandning. Man använde vid detta arbete 'gräpån', grepar av trä, i vilka man hade utskurit klor, eller ock hemsmidda grepar ^{av} järn. Båda slaggen av grepar hade fyra klor på varje grepe. När man kom med lasten på åkertegen, lyftade man av slädbordet, skäppan, och lade sam-

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

se s. 33

-29-

man gödseln i en stor hög ovanpå snö-
täckket över åkertegen. Till en och sam-
ma hög forslade man många lass, så att
högen blev ganska stor. I högarna prassa-
de man aldrig gödseln vare sig genom
att trampa eller klappa samman den.
På åkertegen lade man upp en rad av
gödselhögar utefter tegens mittlinje
och i varje hög lade man vanligen
samman tio lass gödsel. På en åker teg
av 100 famnars längd lade man upp
fyra gödselhögar.

Utsädet

Vid påsktiden anställde man prov utsädet
på korn och råg av årets skörd, för att
utröna, hurvida dessa sädeslag vo-
ro tillräckligt dugliga att användas
såsom utsäde vid den kommande säd-
den. När detta prov skulle anställas, fyll-

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson, 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

de man ett par små lådor med vanlig
åkeermull och låt lådorna stå inne i
värme, så att den sammansmugna mulLEN
fick tina upp och bliva varm och fuktig.
I den varma mulLEN stack man i den
ena lådan ett visst antal korngrön,
korn, och i den andra lådan ett lika
antal rågggrön. Lådorna ställde man
på murkransen, på det att mulLEN i
dem skulle hålla sig varm och gång
efter annan våtkäde man med litet
vatten i lådorna. På murkransen fingo
lådorna stå ett visst antal dygn. När
lådorna hade stått tillräckligt lång-
e, tog man ned dem och letade fram
alla sådeskornen ur mulLEN och våtkä-
de alla korn som hade 'våttå söt', sla-
git rot i mulLEN. Visade det sig att mer

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

ån tre fjärdedelar av kornen hade rotat sig, så ådagalade detta, att såden var väl duglig till utsäde. Hade åtminstone mer än hälften av kornen slagit rot, så vågade man nått och jämt använda såden till utsäde. Men visade det sig att icke en hälften av kornen hade rotat sig, så var kornet och rågen odugliga att använda såsom så, utsäde. I detta fall fick man anskaffa utsäde från annat håll. Vid man hade företagit sig med sådeskornen kallades att prov såskionen i sårågen, anställa prov på ^{ut} sådeskorn och utsädesråg.

Sådesrotalis.

Vid samma tid, som man lade sådeskornet i prov, tog man ur källaren även upp såspöerån, satt pota-

Sådespotalis.

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING

ANG.

Frgl. 27

-32-

tisen och lade den i 'brästa', att gro.
Man lade denna potatis i lådor av
bräder. Dessa lådor voro vida men
helt grunda. Potatisen utbreddes i
tunna lager på lådornas botten. Lå-
dorna ställde man i fähuset, den
ena lådan ovan på den andra. Över
lådorna bredde man gamla tomäc-
kar eller annat gammalt och söndrigt
tyg. Lådorna hade man tillverkat
för sätt potatisens väkning och an-
vände samma lådor år efter år. Un-
der det potatisarna lägo i den vär-
me, som var rådande i fähuset,
så 'brästa' de em, d. v. s. ur varje pota-
tis väcte fram en eller flera vita
åsa, potatisbroddar. Bäst var det
om broddarna blevo tjocka och hade

Landsmålarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

blåaktig färg, och så ⁻³³⁻blevo de, om de fingo
växa fram i mörker. De blevo också sta-
diga, så att de icke föllo av, då man
vörde om i potatismassan i lådan. Lät
man ålarna eller broddarna växa
fram i dags- eller solljuset, så blevo de
vita till färgen och föllo lätteligen lös
från potatisarna, då man vörde vid
dessa.

Jordens beredning om våren
Så snart åkertegarna blevo fria från
snö om våren, körde man gödseln
ur gödsehögarne och bredde ut den
så jämt man kunde över åkerytan.
Man använde vid detta arbete dels
slåde med slådbordsskäppa på och
dels en kärva, på vilkens flake man
hade ställt en skäppa med låga bal-
kar. När man tog bort gödsehögarne,

Jordens be-
redning.

funnes under dem en ~~en~~ tjock kaka
 av snö och is, vilken måste få tina bort
 innan man kunde arbeta vidare med
 gödseln på åkertegen. Inom socknen
 skall det aldrig hava inträffat, att
 vatten före eller under säningstiden
 har strömmat upp ur jorden till åker-
 ytan och där bildat blöta sträckor
 på åkerens yta, från vilka vattnet har
 måst få siga undan nedåt, innan
 man har kunnat fortsätta med åker-
 jordens bearbetning. Sådana våta om-
 råden på åkerytan vållar i andra
 trakter hinder i arbetet på åkern. Man
 anser inom denna socken, att frånvaron
 av framträngande vatten på åkerarna
 beror därav, att alla åkrar inom sock-
 nen äro så omsorgsfullt avdikade. Se-

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
 ANG.
 Frgl. 27

-35-

dan isen har hunnit smälta bort ur
tomterna efter gödselhögarna, har man
haft att slå sönder alla gödselklum-
par och gödselstycken till fint småkor-
nigt gödselväd. Man har krossat
sönder gödseln med potatisgräven.
Andra redskap att krossa sönder
gödseln med har man ej vetat av
i något äldre tid. Det var ett tidsö-
dande och talamodsprovande ar-
bete att 'gå sur dyna', krossa sönder
gödselklumparna, på en vidsträckt
åker, och den, som utförde detta arbe-
te fick gårna vattenblåsor på hu-
den i händerna. Sedan åkern hade
torkat upp så mycket, att den bar upp
hårten att gå på den, var rätta tiden
inne för att 'gå ti åkän', köra i åkern,

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORMMALING

ÅNG.
Frgl. 27

då bereda åkernytlan för sådden.
De redskap, man lät hästen dräga
omkring på åkern vid detta arbete,
var 'ar', ålen, och 'säsån', sådesålen.
Uti ålen finnes mittslå av ett gans-
ka groft fyrtålt och hyvelat trästycke
av omkring tre och en halv aln längd.
Uti denna slås ände är på vardera
sidan insatt en slå, lik mittslån, i
spetsig vinkel mot mittslån, och des-
sa sidoslåar räcker lika långt bak-
åt från den spets de tre slåarna bildar
som mittslån. Ålen har sålunda lik-
het med en spetsig likbent triangel.
I mittslån på övre sidan av dess ände
bakåt är infälld en lodrät stolpe om
en och en halv aln hög över mittslån.
Skallan mittslåns ände i ålens spets till

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
O. P. Pettersson, 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

-37-

till övre änden av stolpen är fästad en rundhyplad smal stång, vilken med sin ände ricker mer än en halv aln bakom stolpen. Stången och stolpen bildar handtaget på alen. Den, som kör i åkern med detta åkerredskap, håller högra handen i änden av stängen, för att med den reglera alens gång, under det att han håller i tömmarna och styr hästens gång med vänstra handen. Undersidan av alens tre släpar är o' algräva, algräven insatta. Ett algräv har stor likhet med ett vanligt stort gräv, men den delen av ett vanligt ^{gräv} som har skaft hål, är i algrävet utsmidd till en spets, och tvärtligenom spetsen är ett fyrkantigt hål uppslaget i samma riktning, som grävbladet har. Man slår in algrävens spetsar

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

genom fyrkantiga hål i alslåarna från des-
 sas undersida så, att grävens breddlyta är
 rikstad tvärsöver slåarna. Hålen i slå-
 arna äro på lika stort avstånd från var-
 andra. Genom hålen i järnspetsarna
 ovan slåarna slår man in järnspetsar,
 som äro knappt fingerlänga och äro smid-
 da lämpligt grova för hålen. Dessa järn-
 spetsar hålla orubbligt fast gräven i
 slåarna. Uti änden av mittslån i alen
 spets har man spikat fast en järnbä-
 ge, som bildar en ögla, i vilken draglän-
 ken i skaklarna kan fästas fast. I
 mittslån uti alen har man satt in
 fyra algräv och i vardera sidoslån tre
 sådana. Således alen är invättad all-
 deles på samma sätt som alen, dock
 med den olikheten, att gräven i sådesalen

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson . 1933. NORDMALING
 ÅNG.
 Frgl. 27

äro allenast fingerbreda, då de däremot
 äro närmare tretumbreda i alen. Åker-
 havv har ej varit i bruk under äldre tid.
 Man körde dag efter dag i åkern med
 alen, så att algräven fingo riva sönder
 alla mulklumpar och riva och böka
 om med all kraft i åkermyllan. Härige-
 nom blev åkerjorden och gödseln väl blan-
 dade med varandra, varjämte mulden
 blev väl fin fördelad, uppluskad
 och lös. För att få mulden i åkerytan väl
 slät, körde man sedan varv på varv
 med sädesalen. Åkerytan låg nu slät
 och välberedd att mottaga utsådet,
 antingen detta var korn eller råg. Var
 myllan i åkerytan för mycket fuktig, mäs-
 te man låta anstå med sädden något et-
 ler ett par dygn. Man kunde utrona, hu-

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson, 1933. NORDMALING
 ANG.
 Frgl. 27

ruvida mulden var lagom fuktig genom att på åkerstån taga näven full med åkerjord och prässa samman den i handen till en boll och sedan öppna handen. Håll sig då jorden samman i boll, var mulden ännu alltför fuktig att besås. Föll åter mulden sönder i större stycken, så var den lämplig att besås. Men föll den sönder till fin mull, var jorden mer torr än vad gagneligt var.

Sädd

När sädden skulle påbörjas, försle. Sädd de man sådesäckarna till åkerstegen båda ändar, ty endast där funnos åkerrenar att ställa säckarna stående på. Någon åkerren fanns icke vid de sidor på åkerstegen, där tegdiken lupo fram. En karl drog nu upp med foten ^{två} ränder på sju alnars avstånd mel-

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
 ANG.
 Frgl. 27

kan dem genom mullen utesetter å keverte-
gens hela längd. Dessa vävder skulle
vara till ledning för den, som verkställ-
de sådden. Inom Nordmaling har man
icke haft något särskilt namn på
dessa vänder. Det har varit allenast
'vänä' och 'vänder', yanden och vån-
devna. I de flesta fall hava kvinnor
ställt för att så, om än det har fun-
nits en och annan man, som har va-
rit kunnig att verkställa detta ar-
bete. Den, som så, kallas 'sår', an-
tingen det är man eller kvinna. Kvin-
nan bär i vänstra armvecket en fyrkan-
tig eller rundad korg med en vid båg
över öppningen, i vilken hon har skjutit
in vänstra armen. Hon har på armen
'sårskörjen', sådeskorgen. Ofta är den-

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson . 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

na korg en vanlig pårtkorg, men i
 många gårdar har man haft sådes-
 korgar, flätade av bereda vits tå-
 gor. En sådan korg har vanligen
 varit av långt halvklotformig. Så-
 ren fyller korgen med steskönä, sådes-
 korn, ur en av säckarna och går sedan
 sakta framåt efter en rand, tarna
 ven gång på gång full med såd,
 och kastar för varje steg såden till
 höger och till vänster, så att kornet
 sprider sig fullkomligt jämt över
 hela bredden mellan randen och
 diket och alunstone på halva ytan
 mellan de två ränderna. Den stora
 konsten för såaren är att kasta ut
 såden så, att denna sprider sig
 i jämntjockt lager på åkerytan.

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson . 1933. NORDMALING
 ANG.
 Frgl. 27

-43-

Den måste också ha en erfarenhet, så att den icke sår ut så den antingen i för tjockt lager eller i för tunnlagt lager. Såaren får varken så för tjockt eller så för tunnlagt. För den för tjockt, komma halmstråen att växa upp utför tätt invid varandra, och detta kommer att fördröja sådeskomens mognad i åken, och på en åker, som är sådd tjockt, 'læghåsnæn ne sæ', lägga sig halmstråna ned mot åkerytan, om våderleken blir mycket regnig. Det blir då 'læghæn, lægor, i åkern. En læghæn, læga, är ett område på åkern, där halmen har böjt sig nedåt och blivit mer eller mindre liggande på åkerytan. Stråkeren åter för tunn, blir halmen på den gles och giver litet av säd, och

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING

ANG.
Frgl. 27

därtill är en tummsädd åker långt me-
ra otålig för torka än en, som är mera
tjockt sädd. Däring efter annan får
såaren gå till sårkarna för att ånyo
fylla sådeskorven. Det tar ej så lång
tid, innan all åker är besädd. Man
'ar nu ne stea', man kör med sådesalen
över åkerytan, så att alla sådeskorven
myllas ned. Sedan man har 'å se ne',
alut ned, kornet, får åkerfältet ligga
orövt några dygn. Men sedan det
så ha gått tillända, tar man sig för
att 'stakvækt' åkern, för att präsia
samma mulen i åkerytan och göra
den fast och stadig. Därvid använ-
der man det redskap, som kallas
'stakvæktu', åkervälten. En stak-
vækt består av en fyra alnar ~~gr~~ lång,

grov stock. Denna är utampå avtäljd, så
 att den blivit jämtjock i hela sin längd
 och är väl slätthylad utampå. Stocken
 är insatt i en fyrkantig, smal ram av tjv-
 ka bräder. Denna är helt litet längre
 än stocken och ej bredare än, att stocken
 nått och jämt har rum att rulla runt
 kring sin axel inom den. Stocken är infäs-
 tad i ramen medels två grova, runda
 järnnålar. tvåarna av nålarna ligga
 vörliga uti hål, som inuti äro skeddla
 med tunn järnplåt, i två slåvna i ra-
 mens ändar. Den övriga delen av nålar-
 na är inslagen i stocken genom medel-
 punkten i stockens ändytter. På nålarna
 kan stocken rulla runt. Ramens ena
 långsida är en ögla av järn fästad vid
 ramens mitt. I denna ögla kan draglån-

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
 O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
 ANG.
 Frgl. 27

ken uti dragslån i skaklarva infas-⁻⁴⁶⁻tas. Man kör med stockvälten över alla delar av åkerytan. Härunder prässas den vullande stocken samman mulden i åkerytan, vilken här efter blir liggande alldeles slät, och i den är nu mulden så hårt sammanprässad, att vinden ej förmår rycka med sig något av den. Sedan åkeren är 'stakicäkt', stockvältad, har ingen till vidare att utvätta på åkerytan, och ingen vågar nu understå sig till att gå över åkeren. Om några dagar kunde någon i gården gå till en åkerren och gräva fram några sådeskorn ur myllan i åkeren, för att få kännedom om huruvida sådeskornen hade börjat 'rot så', slå rot. Efter en vecka eller något lång-

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933
ANG. I
Frgl. 27
st. 46 -
NORDMALING

47-
re tid börjar äjeln, sådesbrodden,
sticka upp på kornåkrarna och råg-
tövan, rågbodden på rågåkern.
Åkern ta på grönsk; åkerytan bör-
jade att skifta i grönt. Rågtoven
lägger sig att börja med såsom en
tunn grön matta på åkerytan. Ur
de flesta sådeskornen komma me-
ra än en äjle upp. Komma flera äjlar
ur varje sådeskorn, så komma strå-
na att stå tätt invid varandra om
än man icke har sått åkern så tätt.
Att så sker kallas att åkern stos så.
Åkerns ägare ser med nöje denna
företeelse, ty han vet att ur halmen
som har stos så, stolat sig erhåller
man rikligt med säd. Mellan äjlar-
na börja halustråen växa i höjden.

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

När halmitrånä⁻⁴⁸⁻ ha uppnått betyd-
lig längd, bildas i deras toppar blad-
hylsor, och ur var och en av dessa
begynna 'tilän' spirorna, närpen
på de blivande sådeskornen stie-
ka fram. Halmen på åkern står
nu i 'skötlän', med hylsor i stråens
toppar, inför axens framträdande.
Nu dröjer det ej många dagar,
innan åkern är i färd med att
åksgå, skjuta fram ax. Stråna erhål-
la icke sina ax samtidigt, utan de
ena strået erhåller ax tidigare än det
andra. När alla strån på åkern hava
fått ax, så har åkern 'åksgått', gått
ax. Men i kornen i dessa ax är ännu
ingen kärna, och de kornas mjuka,
då man klämmer på dem med fing-

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson . 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

-49-

varna. Men hädanefter börja axen
så småningom att mätas, det börjar
bildas kärna i axen. Till att börja med
är denna mycket lös och blöt, men
när det lider till slutet av senare
hälften av sommaren är säden på
akern 'fölmät', fullmognad. Kär-
norna i sädesrynen äro nu grova,
och om man klämmer ett ax mellan
fingrarna, kännes detta hårt och
fast. Under det att kärnan i axen steg
för steg utvecklas, så har halmen
och axen 'gärkä', antagit gul färg.
I början av sensommaren har akern
börjat 'gärkä', börjat bliva gul. När det
lider mot Barsmes (24 augusti) äro både strån
och ax starkt gula och axen böja sig mer
eller mindre djupt åt sidorna och nedåt.

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

-50-

Nu är säden på åkrarna utväxt, så fullmogen, den kan bli och nu bör den ej längre stå på åkern. Tiden är inne för att fjära åkrå, inbärga säden av åkrarna. Fösana, skördetiden, är nu inne.

Åkerens ogräs.

Under det att halmen har växt upp ogräs på åkern, har även varje handa ogräs spirat upp mellan halmlämnarna. Här man under våranden bearbetat åkerjorden grundligt genom att köra i den mycket med ålen, så att dennes gräv ha fått tränga djupt ned och röra om åkerjorden på djupet, så har icke så mycket ogräs förmått att frodas på åkern. Har åkern däremot varit dåligt red, bearbetad, så har den under sommaren blivit gruvligt ogräsi, fylld

med ogräs. De ogräs, som mest har varit till besvär i denna trakt, äro 'clau' (*Lyaleopsis Tetralix*), 'surtagg', surtagg (*Stellaria media*) och 'gulblomstra', gulblomster (*Sinapis arvensis*).

Korn och råg sådde man under tre Växelbruk sommaren efter varandra på en och samma åker. Men under den fjärde våren körde man icke och beredde jorden i denna åker, utan lät den ligga sådan den var från förra sommaren, ty nu skulle åkern få 'væles i en del lögda', överväxas med gräs och bliva hövall. Man sådde alls icke något slags frö på denna åker. Under den första sommaren växte på åkern ej annat än ogräs, med ~~och~~ surtagg, och där var just intet att avbärja. Under nästa sommaren började

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

en del vallhö våka upp tillsammans med tagget och gulblomstren, och denna sommare var lägda vallen, i någon mån lönande att slå. Först under tredje sommaren började vallhöet på allvar vinna övertag över ogräsen, så att lägdan blev lönande att slå. Men först följande sommare växte vallhöet högt och frodigt på den nya lägdan, som nu gav en riklig skörd. År efter år gav den härskan efter riklig skörd. Men när växtligheten på den började starkt avtaga, så vänta, plöjde man upp lägdan, och under de följande åren brukades den såsom åker. Under ^{den} tid lägdan var höbarade mark, göddade man den emellanåt genom att kasta ut vattenblandad urin över den yta. Åhem

Landsmäsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

fick vanligen ligga säson lågda un-
der en tid av stillvärd. På den upplöjda låg-
dan sådde man säd under tre år, var-
efter åkern åter fick växa igen till lågda.

På åkern odlade man även 'pöerlän', <sup>Potatisvä-
ning.</sup>
potatis. På det åkerstycke, som man
ämnade använda till 'pöerlän', pota-
tisåker, under tre till fyra kommande
somrar, körde man ut gödsel vid den
tiden på sen vintern, då man försla-
de gödseln på sädesåkrarna. På pota-
tisåkern förslade man först och främst
den spillning, som hade samlat sig
under sittbrädan i hemlighuset, men
därjämte förslade man dit gödset ur
gödsehuset, som vilken var en bland-
ning av gödsel undan nötkreatur får, getter
och hästar. På potatisåkern lade man

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

54-
samma gödseln i högar såsom på så-
desåkrarna, spridde ut den och slog sön-
der den alldeles såsom där. På potatis-
åkeru bearbetade man åkerjorden med
alen ännu mera grundligt än på sådes-
åkrarna och till sist gjorde man åkeru
yta ^{slät} med sådesalen. Sedan man hade
satt färdigt på sådesåkrarna, kun-
de man dröja några dygn, innan man
började 'scet p_{er}en', sätta potatis, så
att p_{er}isa, mulen i potatilsauklet,
skulle hinna med att uppvärmas så
mycket som möjligt. Iti p_{er}scetningen,
arbetet med att sätta potatis, fingo
gårdens alla arbetsföra personer del-
taga. Till renen på potatisåkeru bar
man de lådor, i vilka potatisen ha-
de fått m_{er}t, sätta broddar, i fåhuet

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

Inom Nordmaling har man icke haft försed att skära sönder sättpotatisarna, innan man har lagt dem i mulden, utan man har lagt dit dem hela. Då man 'sietä pierän', satte potatis, använde man såsom redskap stora 'pieryrievä', potatisgräv. En karl hackade upp en drygt kvartersdjup fära i mulden utefter en ren på potatislandet. En kvinna hade tagit upp 'brästa pierän', potatisar med broddar, ur en av lådorna, och lagt dem försiktigt för att ej bryta lös broddarna uti en mindre låda, en korg eller ett tråg, och med kärlet på vänstra armen följde hon efter mannen, som hackade färan, och lade ned potatisarna i färens botten. Med stor varsamhet gjorde hon detta, på det att hon icke skulle

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson, 1933. NORDMALING
 ÅNG.
 Frgl. 27

-56-

råka bryta lös någon ^{brockdama} ~~del~~ på ^{brockdama} råka; brodd, och
dessa vände hon alltid uppåt i fåran.
När mannen hade hackat upp fåran
över hela åken, gick han tillbaka till
fårans begynnelsepunkt och började
hacka en ny fåra bredvid den första.
Men nu förde han grävet litet snett,
så att den mull, han hackade upp,
kastades över potatisarna i första få-
ran och bildade över dessa en liten
rygg eller ås som räckte över hela å-
kens längd eller bredd. Åsen kallas
en 'pörrög' eller 'pörryg', potatirygg.
När kvinnan hade lagt ned potatis-
sar efter hela fåran, skyndade hon
till änden av ^{den} andra fåran och satte
potatis i den. När man blott två som sat-
te potatis, så fortsatte man på detta

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
O. P. Pettersson, 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

-57-

sått att hacka fåror och sätta ned
potatis i fåror. Kvinnan lade pota-
tisarna i fåran på ett och ett halft kvar-
ters avstånd från varandra. Inom den-
na vecken har det gvarit vanligt att
lämna en fåra tom mellan två ryggar,
ej heller att lämna tom fåra efter två
eller flera ryggar, så att sångar ha
bildats. När man hade satt potatis
på hela 'låné' åkern, så var detta
uppdelat i små potatisryggar med
små grunda 'fåren', fåror mellan ryg-
garna. Satte flera par 'sätare', sätare,
så började pären arbetet på skilda
ställen. Två hackade och satte ut efter
den ena renen, två andra vid den andra
renen, och ett tredje par var sysselsatt
på mellersta delen av åkern. Bønder,

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

-58-

som hade mycket vidsträckt potatis-
åkrar att sätta, ha brukat 'jorne' köra
ned, d. v. s. köra upp fårorna med åkerväl-
ten, och sedan man har satt potatis i
fåran, köra en ny fåra bredvid den
förva, så att plogen har vältat mull
över potatisen i förva fåran. Från pota-
tisarna nere i mulden ha 'päckåsa' po-
tatisblast, växt upp. All 'päckåsa' på
en potatisåker har man kallat 'päck-
vise', potatisviset. Nere i mulden ha
päckåsa, potatisar, blivit till på 'tågån'
tåggr, från roten på pärkålen. Stom-
parna på 'päckåsa' potatisständer,
hava 'päckåsa' fröhus, blivit till. Ej
sällan har man tillvaratagit dessa
pärknoppar, förvarat dem under vin-
tern och om våren satt ut dem i ett pär-

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

land. Ur knopparna ha växt fram ett litet antal ytterst små potatisar. Dessa har man nästa vår satt i jorden och efter dem erhålliten ~~en~~ samling av något större potatisar. Har man så fortsatt att sätta av denna potatis under en tid av fyra år, så har man erhållit potatis av vanlig storlek. Man har ansett, att man efter denna nybildade potatissort har kunnat erhålla en mycket rikare avkastning än efter den gamla, vanliga potatissorten. Att på detta sätt framkalla en ny och givande potatissort har kallats att 'förny växten', förnya potatisen. Blott ett litet fåtal bönder inom socknen skola hava förnyat potatis på detta sätt.

Järnte pårkålen, potatisblåsten, växte mellan potatisständerna upp och frodades starkt vissa arter av ogräs, som hindrade både bladen och potatisen att växa och utveckla sig. Det huvudsakligen tre arter av ogräs, som växer upp i potatisåkrarna, nämligen surtagget, det svåraste ogräset, som hopar sig mellan och omkring potatisständerna och fyller färvorna; 'dijnstavån', svinnmolla (*Chenopodium album*), som hopar sig tät både på ryggarna och i ^{färvorna} stängarna och växer så hög att den helt och hållet överskuggar potatisbladen; 'kvikeröta', en art av äxing, vilkens rötter tränga vida omkring nere i mulden och äro nästan

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
 ANG.
 Frgl. 27

outrolliga. Redan då potatisstän-
 den äro helt små och späda, är man
 nödsakad att rensa potatis från
 göra potatisåkeren från ogräs. Man
 får gå i fåvorna djupt nedböjd och
 rottrycka ogrässtånden och kasta
 dem samman i högar och sedan bär
^{man} ~~ta~~ bort dessa från åkern. Under som-
 maren får man gång efter annan
 rensa potatislandet. Sedan pota-
 tistånden hava hunnit bli litet
 högre och stadiga, måste man böj-
 na potatis på potatisen. Man
 gräver upp mull i fåvorna mellan
 ryggar och lägger upp den lösa
 mulden omkring potatisstjälkarna
 nedra delar och breder ut mulden i tjockt
 lager mellan dessa utefter varje rygg.

Landsmålarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
 ÅNG.
 Frgl. 27

I färvorna hackar man djupt för att lösa upp mulden där och på samma gång rycka lös och slita sönder ogräsens rötter. Längre fram på sommaren lägger man åter på potatisväggarna och rensar bort ogräset ytterst väl. Men i övrigt får en person, vanligen matmoder, ofta under en stund av dagen hålla till i potatisåker för att där riva lös ogräs, ty detta bör aldrig få taga överhand över pärkålen. Mer än två gånger har man blott i undantagsfall lagt på, kupat, potatisen i landet. Under varma somrar har pärkålen hållit sig grön ända till långt fram på sensommaren. Men ha hälnätren, frodnätter, inträffat, så har pärkålen frusit,

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
 O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
 ANG.
 Frgl. 27

-63-

blivit frostskadad. Har kölden under
frostratten ej varit mycket stark, har
järnkåten blott blivit 'svent', bränd,
något i bladspetsarna. Men har
kölden under natten varit mycket
stark under natten, så har hela 'pöer-
stanan', både stjälk och blad, fousit
och 'våtne' blivit svart, och då mor-
gonsolen nästa dag har börjat vär-
ma upp potatisblasten, ^{bladen på} handenna
blivit hängande nedåt, svart och
slaka, och själva stjälkarna hava
autagit en mörkbrun färg. När blas-
ten har blivit skadad på detta sätt,
har frände skadade stjälkarna rötta,
föruttnelse, kommit in i en del potatis-
sar nere i mullen, så att i dem har upp-
kommit mörka fläckar. När sedan pota-

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING

ANG.

Frgl. 27

-64-

tisen har lagrats i källaren, ha dessa
potatisar böjlat ruttna starkt, och för-
ruttelsen har ~~smittat~~ över till andra po-
tatisar, så att man har fått en hel
mängd 'föentpären', av sjukdom skaa-
dad potatis, i källaren, vilken man
har nödgats skräda ut och kasta
bort såsom oduglig. Sedan man hade
gjort bort med att slå höet och skära
kornet, tog man sig före att 'ta upp pö-
ren', taga upp potatis, ur potatis-
åkeren. 'Pöroptanien', upptagning-
en av potatis, fingo alla gårdens arbets-
föra personer utom husmodern delta-
ga och under ett antal dagar vara
'pöroptagåra', potatisupptagare. Vid
detta arbete använder man sig av
pörgräva, potatisgräv, häykbytän,

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

⁻⁶⁵⁻
hänskämra, hankämbara, trälåsen,
trälådor, och påvscäka, säckar för po-
tatisen. Potatisgrävnen voro helt små,
mycket mindre än de gräv, med vilka
man hackade sönder jorden, då man
spadade. Hankbyttorna äro lagga-
de träbyttor utan lock med handtag
av sammanflätade vidjor ~~och~~ i båg
över byttans öppning. Trälådorna vo-
ro helt små, och kommo till använd-
ning, då man icke hade tillräckligt
antal ämbären. Potatisäckarna fingo
ligga kvar på åkerrenen, där man
fylde potatisen i dem. En påvscäka,
potatisupptagare, man eller kvinna,
skall taga upp potatis ur två ryggar
samtidigt. Först river han upp blasten
av ett långt stycke på de två ryggarne,

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27

-66-
skakar lös de potatisar, som hänga fast
i fågor uti blaströtterna och kastar att
börya med blåsten på åkerreuen, sedan
på åkerytan, från vilken potatisen är bort-
tagen. Sedan ställer han en hankbytta
eller en låda i värdera fåran vid de
ryggar, ur vilka han skall taga upp pota-
tisen. Med grävvet i händerna ställer han
sig ^{på sända} i fåran mellan de två ^{ryggarna} ~~fåran~~ och
börjar varsamt genomhacka och gräva om
i mulden både i ryggarna och i fåran. Un-
der grävningen komma potatisarna upp
på muldens yta, och han plockar upp dem
allesammans med största noggrannhet.
Större delen, de stora potatisarna, kas-
tar han i den ena lådan och 'små-
re delen', småpotatisen, kastar han i and-
ra lådan. I den man han ger framåt,

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson, 1933. NORDMALING
ANG.
Frgl. 27

-67-

flyttar han fram ämbaren eller lädorna. När ett av ämbaren eller lädorna äro fyllda och ruggade med potatis, bär han kärlet till renen och slår potatisen i en säck, stor- och småpotatisen i var sina säckar. Sedan han har tagit upp ur den stråcka, från vilken han har rivit bort blåsten, river han bort den av en ny stråcka och fortsätter i denna med potatisupptagningen. Det kan hända att två eller flera personer taga upp ur ryggar bredvid varandra, men dessa personer säga knappast ett ord åt varandra under arbetet. Var och en låter sina ögon ständigt vila på den mull, som omgräves, för att ständigt vara på vakt, så att icke någon potatis blir lämnad kvar i mullen.

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORMMALING

ÅNG.
Frgl. 27

En person, som lämnar efter sig potatisar i mullen vid potatisupptagning, han är en skräpig potatisupptagare, som man icke gärna vill ha med i detta arbete. På kvällen har man en rad fyllda potatis-säckar stående i kevreren. Dessa kunna för nattköldeus skull icke få stå ute under natten. Männen, stundom också någon av kvinnorna, kasta potatis-säckarna på sina ryggar och bära dem till 'pöertjälän', potatiskällaren, under köksgolvet i storbyggningen, och tömma där den stora potatisen i en eller flera 'pöerlära', potatislävar, och småpotatisen i sin särskilda lä. Arbetet med att taga upp potatis kan räcka under flera dagar, till och med under hela veckan, där man har

Landsmålsarkivet Uppsala 7196
 O. P. Pettersson . 1933. NORDMALING
 ÅNG.
 Frgl. 27

haft vaxpärlan ⁻⁶⁹⁻; vidsträckt pota-
tissäkerar. På många gårdar forslar
man potatissäckarna med häst från
potatissäcken till storstugan, så att
man endast behövde bära säckar-
na från lasset utanför stugubron
till källaren. På källan samlade
man tillsammans och lade upp den i
en tom höhässa, där den fick torka,
varefter man lade in den i en lada.
Under vintern inblandade man
den torra pårkålen i värmningen,
som man redde till åt de mjölkhan-
de korna. Inom Nordmaling skall
man icke hava brukat mala små-
potatisen till mos, vilket man sedan
har blandat in i stöpan vid bröd-
bakning. Man har under hösten

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Figl. 27

-70-
och höstvintern så småningom sköljt
upp småpotatisen och givit den åt
korna. Potatis har man odlat under
tre eller fyra år å rad på en och sam-
ma åker. Några sägner om potatisens
införande till denna sockentycka ej
ännu vara vid liv i befolkningens
minne.

Landsmålsarkivet Uppsala 7296
O. P. Pettersson. 1933. NORDMALING
ÅNG.
Frgl. 27